

ПОЛІТИКА ЄС ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Анотація. У даній статті розглянуто основні аспекти політики Європейського Союзу, спрямовані на протидію торгівлі людьми. Зокрема, проаналізовано нормативно-правові акти ЄС, як важливі інструменти у боротьбі з цією проблемою. Висвітлено основні програмні заходи ЄС щодо боротьби з торгівлею людьми. Визначено складові інституційного механізму Європейський Союз з протидії работоргівлі, а також розглянуто співпрацю з різними спеціалізованими підрозділами з метою розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми в Європі.

Ключові слова: торгівля людьми, Європейський Союз, інституційний механізм, Європейська комісія, Європейський парламент, Європол, Євростат, нормативно-правові акти, співпраця.

Klymchuk Iryna

Lviv Polytechnic National University

ANTI-HUMAN TRAFFICKING POLICY OF THE EU

Summary. After the mid-1990s, the EU realized the need to develop a common approach to combating human trafficking. As a result of the increased competence of the relevant EU institutions, as well as the increase of stakeholders' concerns about its internal security and control of external borders began to grow, which gave push to the unprecedented formation, expansion and consolidation of anti-trafficking policy. Accordingly, a number of legislative and policy instruments have been created for this purpose. Important EU anti-trafficking program activities include the EMPACT program (European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats) (2011–2013) and (2013–2017), which consisted of the joint participation of Member States in multidisciplinary operational actions to combat organized crime involved in trafficking in human beings. Also in 2009, the EU developed the Global Approach to Migration and Mobility, as well as a separate document focused on strengthening the EU's external influence against human trafficking. A more recent EU migration program in 2015 provided Member States with a comprehensive set of tools to manage migration and combat trafficking in human beings. Important tools in the fight against trafficking in human beings in the EU include Directive 2004/81/EU, which regulates the granting of temporary residence permits to third-country nationals who have been trafficked; Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims; Directive 2012/29/EU, which set additional minimum standards for the rights, support and protection of trafficking victims. In 2012 a joint EU strategy to eradicate trafficking-related crimes was launched for 2012–2016. An appropriate information platform has also been set up, which contains information on legal documents, initiatives, or possible projects and stakeholders dealing with human trafficking. In addition, a funding program has been established to promote quantitative and qualitative research projects, enhance the exchange of valuable knowledge and improve the quality of data collection. We came to the conclusion that institutional mechanism of the European Union in combating with trafficking in human beings is a system of EU bodies that adopt relevant regulations. This institutional mechanism has a rather complex structure, based on the European Parliament, the European Council, the European Commission, the European Anti-Trafficking Coordinator, the EU Expert Group on Trafficking of Human Beings, Europol, Eurojust, the European Judicial Network. The main component of this structure is the European Commission, which makes decisions and takes initiatives in this area. A characteristic feature of the EU's anti-trafficking policy is not only to ensure respect for human rights of victims of this crime, but also to create appropriate conditions for its rehabilitation, further socialization and prosecution of perpetrators. In sum, the EU treats human trafficking as one of the global problems of our days and is making considerable efforts to combat it.

Keywords: human trafficking, the European Union, the institutional mechanism, the European Commission, the European Parliament, Europol, Eurostat, regulations, cooperation.

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиліття проблема торгівлі людьми набула особливої актуальності. Щорічно 2,5 мільйонів людей у світі стають жертвами відкритої чи прихованої торгівлі людьми. Саме тому сьогодні цю проблему бурхливо обговорюють, а міжнародні організації та уряди країн активно працюють над створенням дієвих механізмів і стратегій, спрямованих на протидію цьому явищу.

Проблема торгівлі людьми стосується всіх країн світу, всіх націй та представників всіх рас. Найбільший відсоток людей, які стали жертвами торгівлі складають жителі Азії, Тихоокеанського регіону, Латинської Америки, Близького Сходу та країн СНД. Також до цього списку можна додати громадян розвинених країн Європи. Саме

тому Європейський Союз намагається долучитися до вирішення проблеми работоргівлі як в Європі так і у світі. Відповідно до законодавства ЄС, торгівля людьми є не лише експлуатацією людей в трудовому та сексуальному напрямках, але й порушенням прав людини. Європейський Союз напрацював власні механізми та інструменти у боротьбі з протидією торгівлі людьми. Характерною особливістю політики ЄС щодо протидії торгівлі людьми є не лише забезпечення дотримання прав людини – жертви цього злочину, а й створення належних умов її реабілітації, подальшої соціалізації, а також притягнення до відповідальності винних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельна база статті складається із норматив-

но-правових документів у вигляді директив, а також доповідей та звітів спеціалізованих органів ЄС. Основними документами, які застосовувалися при дослідженні є Хартія Європейського Союзу про основні права, Європейський План Дій проти торгівлі людьми, Європейська стратегія щодо боротьби з торгівлею людьми та інші. Важливим джерелом інформації також є Звіти Європейської комісії, документація Європолу, Євростату та Групи експертів Європейського Союзу, які ведуть статистику та моніторинг щодо кількості жертв, постраждалих від торгівлі людьми, а також займаються пошуком самих торговців людьми.

Формулювання завдання дослідження. Дослідити інституційні механізми та інструменти політики ЄС у боротьбі з торгівлею людьми.

Виклад основного матеріалу. Ранні етапи європейської інтеграції характеризувалися відносною відсутністю конкретних політичних дій щодо боротьби з торгівлею людьми. Лише після середини 1990-х рр. в ЄС зрозуміли, що необхідно розробити загальний підхід до боротьби з торгівлею людьми. Внаслідок підвищення компетенції відповідних інституцій ЄС, а також збільшення зацікавлених суб'єктів, почало зростати занепокоєння його внутрішньою безпекою, контролем зовнішніх кордонів, які дали поштовх безпрецедентному формуванню, розширенню та консолідації політики протидії торгівлі людьми.

У звіті Євростату за 2015 рік було підраховано, що за період між 2010-им та 2012-ми роками в ЄС було виявлено понад 30 000 жертв торгівлі людьми. З них загалом 65% були громадянами ЄС. 69% були жертвами торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, (з них 95% – жінки), а 19% – з метою примусової праці, (з них 71% – чоловіки). Менше ніж 27% отримували хоча б певну форму допомоги, тоді як із 7704 осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, лише 2700 були засуджені. 73% притягнутих до кримінальної відповідальності – були громадянами ЄС [13].

Одним із найважливіших документів, який покликаний захищати права жертв торгівлі людьми, та не допускати це порушення на території Європейського Союзу є Хартія про основоположні права Європейського Союзу, яка була прийнята в 2000 р. Це один із основних документів в боротьбі з торгівлею людьми [7].

Також, деякі Європейські програми з питань міграції містять спеціальні заходи та процедури з протидії торгівлі людьми. Зокрема, Європейська Комісія вказала на боротьбу проти злочинних мереж з торгівлі людьми, як на один із чотирьох пріоритетів у цій галузі. Однак, управління міграційними потоками з третіх країн не є достатньо ефективною опцією, в рамках якої можна боротися з торгівлею людьми [8]. Насправді, включення проблеми торгівлі людьми до «міграції», особливо нерегулярної міграції, є однією з головних причин малої успішності політики ЄС щодо протидії торгівлі людьми [5].

Держави-члени ЄС закликають боротися зі злочинним явищем разом із країнами третього світу та сусідніми регіонами. Відповідно для цього було створено ряд законодавчих та політичних інструментів.

Після здійснення рекомендацій у формі «Оцінка ступеня загрози організованої злочинності для ЄС», Європейська Комісія напрацювала дворічний пілотний проект, під час якого однією з пріоритетних областей була вибрана торгівля людьми. Цей проект отримав підтримку Європейської багатодисциплінарної платформи проти злочинних загроз (ЕМРАСТ) упродовж 2011–2013-х років. Програма ЕМРАСТ закликала держав-членів брати участь у спільних, багатопрофільних оперативних діях у боротьбі з організованою злочинністю, причетною до торгівлі людьми [7].

У згаданих рекомендаціях з оцінки ступеня загрози тяжкої та організованої злочинності в ЄС, торгівлю людьми повторно було виділено як пріоритетну зону загрози. Відповідно у цьому форматі була продовжена дія програми ЕМРАСТ, реалізація якої передбачалася на наступні чотири роки (2013–2017 рр.), а згодом ще продовжена до 2021 року [9].

Також у 2009 році в рамках ЄС був розроблений Глобальний підхід до міграції та мобільності, а також окремий документ, орієнтований на діяльність щодо посилення зовнішнього впливу ЄС проти торгівлі людьми. В ньому підкреслювалась важливість співпраці з країнами-партнерами, що є країнами походження, транзиту та призначення торгівлі людьми [10].

Більш свіжа програма ЄС щодо міграції у 2015 році надала державам-членам вичерпний набір інструментів для управління питаннями міграції та боротьби з торгівлею людьми у найближчій, середньо- та довгостроковій перспективі.

Так, Директива 2004/81/ЄС, прийнята Європейською радою 29 квітня 2004 року дозволяє регулювати надання дозволу на тимчасове проживання громадянам третіх країн, які стали жертвами торгівлі людьми або нелегальної міграції та погодилися співпрацювати з відповідними органами влади в розслідуванні та переслідуванні ймовірних торговців людьми [10].

Правова та політична база щодо подолання торгівлі людьми на рівні ЄС була створена в 2011 році на базі Директиви 2011/36/ЄС про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми та захист її жертв. Цей документ всебічно описує злочинний феномен торгівлі людьми, прийнявши офіційне визначення Протоколу ООН щодо запобігання, припинення та покарання за торгівлю людьми, особливо жінками та дітьми, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року [1]. Комісія Європейського союзу рекомендувала державам-членам до 6 квітня 2013 року ратифікувати Директиву 2011/36 / ЄС на національному рівні.

У 2012 році додатковою Директивою 2012/29/ЄС були визначені мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв, постраждалих від торгівлі людьми (які не були включені у попередню Директиву 2011/36/ЄС), що значно покращило їхнє становище [2].

У 2014 році двадцять п'ять держав-членів повністю застосували Директиви у своїх національних законодавствах, за винятком Бельгії, яка лише частково перенесла цю подію в часі; Німеччина зобов'язалася включити закон до кінця поточного законодавчого терміну; та Данії, яка

вирішила не брати участі в імплементації згаданих Директив [11].

У 2012 році була розпочата спільна стратегія ЄС щодо викоринення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми на 2012–2016 рр. Для підтримки імплементації Директив 2011/36/ЄС; 2012/29/ЄС та створення гармонізованого підходу до їх реалізації. Європейська комісія призначила Координатора ЄС з протидії торгівлі людьми для стратегічної орієнтації на політику забезпечення послідовного та узгодженого планування серед держав-членів та третіх сторін, а також для контролю за виконанням стратегії ЄС [4].

Стратегія ЄС 2012–2016 рр. визначила декілька пріоритетів, на яких слід зосередитись при послідовному визначенні злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми:

1. виявлення, захист та допомога жертвам торгівлі людьми шляхом створення національних та транснаціональних механізмів направлення, вдосконалення ідентифікації жертв, захисту дітей-жертв торгівлі людьми та надання інформації жертвам про їх права;

2. посилення запобігання торгівлі людьми шляхом розуміння та зменшення попиту, сприяння створенню платформи приватного сектору та впровадженню заходів з підвищення обізнаності та програм профілактики;

3. посилення притягнення до кримінальної відповідальності щодо торгівлі людьми шляхом створення національних мультидисциплінарних підрозділів правоохоронних органів, продовження фінансових розслідувань, збільшення транскордонного правоохоронного та судового співробітництва та співпраці поза межами;

4. посилення координації та співпраці між ключовими суб'єктами та узгодженості політики шляхом зміцнення мережі національних доповідачів або аналогічних механізмів ЄС, координації діяльності зовнішньої політики ЄС, сприяння створенню платформи громадянського суспільства, перегляду проектів, що фінансуються ЄС, зміцнення основних прав в політиці протидії торгівлі людьми та пов'язаних з цим дій, а також координації потреб у навчанні у мультидисциплінарному контексті розширення знань та ефективного реагування на виникаючі проблеми, пов'язані з усіма формами торгівлі людьми, шляхом розробки загальноєвропейської системи збору даних, розширення знань про гендерний аспект торгівлі людьми та вразливих груп, підбір персоналу в Інтернеті, націленого на роботу експлуатацію [5].

Також була створена відповідна інформаційна платформа, що містить інформацію про нормативно-правові документи, ініціативи, чи можливі проекти та зацікавлені сторони, що займаються питаннями торгівлею людьми. Крім того, була створена програма з фінансування для просування кількісних та якісних науководослідних проектів, посилення обміну цінними знаннями та підвищення якості збору даних.

Один з пріоритетів Стратегії ЄС на 2012–2016 роки заохочує правоохоронні органи держав-членів покращити розслідування та притягнення до відповідальності за торгівлю людьми через створення національних мультидисциплінарних підрозділів правоохоронних органів, які працюють з цими злочинами [5].

У 2019 році актуальною темою у даному напрямку стала «Система соціального захисту, доступ до державних послуг та стійкої інфраструктури для гендерної рівності та розширення прав та можливостей жінок та дівчат». Соціальний захист, допомога та підтримка, а також доступ до відповідних прав жертв, постраждалих від торгівлі людьми складають основу міжнародних та політичних рамок ЄС з протидії торгівлі людьми, як ключовий пріоритет Європейської Комісії щодо подальшого вдосконалення Стратегії ЄС з протидії торгівлі людьми (2012–2016 рр.) [5].

Директиви ЄС щодо боротьби з торгівлею людьми визначають допомогу, захист та підтримку, які повинні надаватися жертвам торгівлі людьми, включаючи психологічно-соціальні послуги та довготривалі фахові консультації для дітей-жертв. Реалізуючи ці Директиви, держави-члени ЄС зобов'язані застосовувати гендерний підхід. Нещодавно Європейський інститут з гендерної рівності у співпраці з Європейською Комісією прийняв практичні вказівки для держав-членів щодо гендерного підходу у питанні з протидії торгівлі людьми [2].

Розглядаючи другу складову політики ЄС щодо протидії торгівлі людьми, варто зупинитися на його інституційній складовій у боротьбі з цим явищем. Інституційний механізм Європейського Союзу щодо протидії торгівлі людьми – система органів ЄС, що приймають відповідні нормативно-правові акти. Цей механізм існує для реалізації цінностей Європейського Союзу – захист та реалізація основних цілей та інтересів його громадян країн-членів, покликаних забезпечувати ефективність та послідовність його політики.

Цей інституційний механізм має доволі складну структуру, основу його організаційної структури складають Європейський парламент, Європейська рада, Рада, Комісія, Європейський координатор з протидії торгівлі людьми, Група експертів ЄС щодо протидії торгівлі людьми, Європол, Євроюст, Європейська судова мережа, мережа Євроджаст. Основною складовою є Європейська комісія, яка приймає рішення та вносить ініціативи в цій галузі [10].

До основних функцій Європарламенту як елемента інституційного механізму у даному напрямі належать прийняття директив та внесення пропозицій щодо заходів, які можуть вплинути на ситуацію.

У 2011 році члени Європарламенту прийняли Директиву 2011/36/ЄС про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми та захист її жертв, яка охоплює великий спектр дій: від запобігання, підтримки жертв та притягнення до відповідальності порушників [6].

У 2016 році члени Європарламенту оцінили чинне європейське законодавство щодо боротьби з торгівлею людьми та рекомендували кілька заходів щодо покращення ситуації у двох резолюціях, прийнятих у травні та липні того ж року. Депутати Європарламенту закликали країни ЄС виконувати існуючі закони та надавати підтримку жертвам [3].

Основною інституцією ЄС з протидії торгівлі людьми є Європейська Комісія, яка приймає рішення і вносить ініціативи в цій сфері. Починаючи з 1996 р., Європейська Комісія (ЄК) ви-

ступає з ініціативами на європейському рівні або у співпраці з третіми країнами та організаціями, які борються з торгівлею людьми «з метою сексуальної експлуатації» [3].

Із метою координації політики ЄС щодо протидії сучасним формам рабства у 2010 р. в ЄС була заснована посада Європейського координатора з протидії торгівлі людьми. Цю посаду займає пані Мирія Вассіладу, представниця Кіпру. Її завдання полягає у сприянні координації та узгодженості діяльності інститутів, органів та держав – членів ЄС, а також третіх країн та міжнародних організацій у сфері протидії торгівлі людьми [4].

До інституційного механізму ЄС також належить Група експертів ЄС щодо торгівлі людьми, заснована Комісією у 2003 р. Група експертів складається з 12 кваліфікованих спеціалістів, уповноважених розглядати питання, пов'язані з торгівлею людьми. Також їхня компетенція повинна ґрунтуватись на досвіді, здобутому під час діяльності в уряді держав – членів ЄС, країн-кандидатів та міжурядових організаціях, громадських організаціях, які беруть участь у боротьбі з торгівлею людьми, або займаються науковими дослідженнями в державних або приватних вищих навчальних закладах. Метою діяльності Групи експертів є надання консультацій Європейській комісії з питань, що стосуються торгівлі людьми [10].

У 2010 році Група експертів виступила з пропозицією розробки нової Стратегії щодо протидії торгівлі людьми. При цьому під час розробки Стратегії повинен застосовуватись більш конкретний підхід із поділом усіх заходів у вказаній сфері на такі групи: запобігання, ідентифікація, захист, надання допомоги та соціальна інтеграція, правоохоронна діяльність, міжнародна діяльність, трудова експлуатація та внутрішня торгівля людьми [5].

Діяльність Ради Європи у сфері запобігання торгівлі людьми має переважно рекомендаційний характер. Рада може висувати різноманітні пропозиції щодо шляхів покращення боротьби з торгівлею людьми. Загальнообов'язковий характер носять тільки рішення Європейського Суду з прав людини стосовно визначення примусової праці [13].

Європол функціонує водночас як центр експертизи стратегічної та оперативної розвідки та інформаційний центр з кримінальних даних, що стосуються найбільш загрозливих суб'єктів організованої злочинності, що діють в ЄС [13]. Європол безпосередньо надає оперативну підтримку правоохоронним органам держав-членів. Стратегія ЄС на 2012–2016 рр. визначає конкретні інструменти, за допомогою яких Європол може сприяти розслідуванню випадків торгівлею людьми та переслідуванню торговців людьми. Сюди входять покращення розвідувальної картини злочинних явищ та підготовка конкретних правоохоронних підрозділів та експертів [6].

Оперативний проект Європолу щодо боротьби з торгівлею людьми був започаткований у червні 2007 року, щоб підтримати компетентні органи держав-членів у запобіганні та боротьбі з усіма формами злочинності в межах мандату Європолу, пов'язаного з торгівлею людьми.

На даний момент двадцять п'ять держав-учасниць беруть участь у проєкті Європолу з протидії торгівлі людьми. У 2014 році спеціальна команда Європолу з питань торгівлі людьми прийняла та обробила 3 820 протоколів від правоохоронних органів, що на 65% більше, ніж у попередньому році, коли було отримано 2 520 таких заяв [6].

З часу свого заснування Євроюст (Eurojust) відіграв важливу роль у боротьбі з торгівлею людьми, яка залишається на сьогоднішній день на порядку денному ЄС як один із пріоритетів у боротьбі з організованою злочинністю протягом 2014–2017 років [14]. Його функції полягають в координації діяльності національних органів, що володіють повноваженнями для переслідування кримінальних злочинців. Ця організація може надавати певну допомогу в розслідуванні справ, які пов'язані з організованою злочинністю [13].

Перший звіт про статистичні дані ЄС щодо торгівлі людьми, опублікований Європейською Комісією в 2013 році та показав, що, хоча кількість жертв зростає, кількість переслідувань залишається низькою, а кількість засуджених торговців людьми навіть зменшилася на 13% з 2008 року до 2010 р. [14]. У той же час, статистика Євроюста показує, що кількість випадків торгівлі людьми, переданих на розгляд Євроюсту, була і залишається відносно невеликою порівняно з кількістю справ, переданих Євроюсту в деяких інших сферах злочинності.

У січні 2012 року команда Євроюсту з боротьби з торгівлею людьми ініціювала стратегічний проєкт під назвою «Дія Євроюсту» проти торгівлі людьми. Стратегічний проєкт, зокрема, був спрямований на виявлення та усунення причин, що лежать в основі низької кількості судових розслідувань щодо торгівлі людьми в ЄС та проблем щодо судової співпраці у цьому питанні. Він також мав на меті проаналізувати додаткову цінність участі Євроюсту у боротьбі з торгівлею людьми та визначити, його потенційні можливості, щоб допомогти державам-членам в ефективному залученні торговців людьми до відповідальності [12].

На основі результатів стратегічного проєкту, Євроюст дійшов до низки висновків та визначив можливі дії, які можуть призвести до збільшення кількості розслідувань справ та переслідувань щодо торгівлі людьми та посилення судової співпраці в цій галузі. Ці дії занесені до Плану дій Євроюсту проти торгівлі людьми («План дій»).

Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI) існує з 1995 року. У її складі налічується 53 експертні установи, 41 з яких знаходяться у державах-членах ЄС. Це по суті найбільша у світі об'єднана організація судово-експертних установ, що отримала міжнародне визнання.

Висновки. Досліджено нормативно-правову базу ЄС з протидії торгівлі людьми, яка містить різні документи у вигляді хартій, директив, резолюцій та угод, покликаних боротись з цією проблемою. Зокрема, встановлено, що основними компонентами нормативно правової бази є Директиви 2002 р., 2004 р., 2011 р., також звіти Європолу, Євростату, Європейської комісії та інших інституцій ЄС. Ключовим змістом прийнятих директив є те, що у них чітко прописані окремі положення, що визначають допомогу, захист та під-

тримку, які повинні надаватися жертвам торгівлі людьми, включаючи психологічно-соціальні послуги та довготривалі фахові консультації для дітей-жертв. Можна стверджувати, що в ЄС прагнуть до гармонізації законодавства держав-членів щодо боротьби із таким видом тяжкого злочину, як торгівля людьми. Розглянуто інституційний механізм Європейського Союзу з протидії торгівлі людьми. Визначено, що основу його організаційної структури становлять Європейський Парламент, Європейська Рада, Рада ЄС, Європейська Комі-

сія, Європейський координатор з протидії торгівлі людьми, Група експертів ЄС щодо протидії торгівлі людьми, Європол, Євроюст, Європейська мережа судово-експертних установ. Основною складовою є Європейська комісія, яка приймає рішення та вносить ініціативи в цій галузі. Також ЄС співпрацює з багатьма міжнародними організаціями над вирішенням цієї проблеми. Можна ствердно зазначити, що ЄС трактує торгівлю людьми як одну з глобальних проблем сьогодення і докладає чимало зусиль у боротьбі з цим явищем.

Список літератури:

1. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings, and Protecting Victims, Repealing Framework Decision 2002/629/JHA / European parliament. 2016. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0144_EN.html (дата звернення: 12.10.2020).
2. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA / EUR-Lex. 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029> (дата звернення: 12.10.2020).
3. European Union: European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. The EU Strategy towards the Eradication of Trafficking in Human Beings / EUR-Lex. 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52012DC0286> (дата звернення: 13.10.2020).
4. EU Anti-Trafficking Coordinator / European Union. 2012. URL: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-anti-trafficking-coordinator_en (дата звернення: 13.10.2020).
5. EU Strategy towards the Eradication of Trafficking in Human Beings 2012-2016 / European Union. 2012. URL: <https://ec.europa.eu/anti-trafficking/node/4037> (дата звернення: 13.10.2020).
6. General report on Europol activities / Europol. 2012. URL: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europolreview2012_0.pdf (дата звернення: 14.10.2020).
7. Legislative Guides for the Implementation of the UN Convention against Transnational Organised Crime and the Protocols Thereto / United Nation Office on Drugs and Crime. 2004. URL: http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf (дата звернення: 14.10.2020).
8. Marriages of Convenience: A link between facilitation of illegal immigration and THB, Early Warning Notification 2014/08 / Europol. 2014. URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/marriages-of-convenience-link-between-facilitation-of-illegal-immigration-and-thb> (дата звернення: 14.10.2020).
9. Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime, adopted by Resolution A/RES/55/25 of 15 November 2000 at the fifty-fifth session of the General Assembly of the United Nation / United Nations. 2000. URL: http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_%20traff_eng.pdf (дата звернення: 15.10.2020).
10. Policy and legislative recommendations towards the effective implementation of the non-punishment provision with regard to victims of trafficking / Organization for Security and Co-operation in Europe. 2013. URL: <http://www.osce.org/secretariat/101002?download=true> (дата звернення: 15.10.2020).
11. Resolution on trafficking in human beings // Official Journal. С 032. 05/02/1996. P. 0088.
12. Serious Organised Crime Threat Assessment / Europol. 2013. URL: <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/socta2013.pdf> (дата звернення: 16.10.2020).
13. Trafficking in human beings in the EU / EUROPOL. 2016. URL: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/situational_report_trafficking_in_human_beings_europol.pdf (дата звернення: 16.10.2020).
14. Trafficking in Human Beings and the Internet, Intelligence Notification 15/2014 / Europol. 2014. URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/trafficking-in-human-beings-and-internet> (дата звернення: 16.10.2020).